

PURIM U JEVREJSKOJ MAHALI

U onom četvorouglu čije su naspramne strane Dunavska obala, tzv. Jaliya i Dušanova ulica, a druge dve strane donji deo malog Kalemegdana, nekadašnja „Robijaška bašta“, prema kojoj leži donji deo Car-Uroševе ulice, u tom četvorouglu, pre Prvog svetskog rata bio je čitav splet krivih ulica i ćorsokaka, popločanih turskom kaldrmom. Tu je živeo siromašniji deo beogradskih Jevreja, poglavito Sefarada, i po ulicama se jasno i glasno čuo njihov španjolski jezik. Kuće stare i naherene, zidane većinom od nepečene cigle sa davno neokrećenim zidovima, iz kojih bi stidljivo izvirivala slama pomešana sa turskim betonom tj. običnom zemljom, bile su, većinom, prizemne, dok je nekoliko njih bilo i na sprat, sa isputima, erkerima, poduprtim gredama, sa otvorenim čardacima u kojima se spavalo leti. Po sobama uzidani ormani, tzv. dolapi, u kojima su čuvane posteljne stvari; avlije velike, tu i tamo zasadene starim šandudima, bagremima, zovama, a ponegde i vinovom lozom. U stanovima, u kojima nije moglo biti ni reči o nekom komforu, taj narod je živeo prosto, patrijarhalno, bez velikih prohteva. Stanovnici su bili mali trgovci, sitničari, zanatlije, kalfe, piljari, starinari i poneki menjač i špediter. To je svet koji se hranio pasuljem i povrćem, sirom, hlebom i voćem, dok se meso i riba mogla videti na njegovom stolu samo za šabat i o praznicima.

Ako je većina siromašnih Sefarada stanovala u jevrejskoj mahali, naši imućni sugrađani stanovali su na Zereku, i dalje, u Čaršiji, blizu svojih radnji i dućana. Između onih koji su stanovali dole u mahali i koji su se popularno zvali „Los de abajo“ (tj. oni iz donjeg grada) i onih van mahale zvanih „Los de arriba“ (tj. oni iz gornjeg grada), postajale su velike socijalne razlike.

U duhu toga vremena mali čovek iz Mahale pristupao je ponizno i rekli bismo sa strahopoštovanjem kakvom Buliju, Ozeroviću, Šjor Leonu i drugim bogatašima kad bi došao da nešto moli ili traži neku pozajmicu. Neka nam se dopusti da u tom pogledu navedemo svedočanstvo jednog nejevrejina. Dr. Vladan Đorđević, bivši pretsednik Ministarstva bio je zbog neke štamparske krivice zatvoren u beogradskoj glavnjači, gde je bio zajedno sa jednim Je-

vrejinom osuđenim zbog bankrotstva. I u zatvoru naš čovek se lepo snašao sa ovim velikim gospodinom, ne libeći se nimalo i ručavajući zajednički ono što su im porodice donosile. Jednog dana došao je Dr. Vladanu u posetu njegov prijatelj Edija Buli. Na velje čudo Dr. Vladana, naš se čovek brzo povukao, da ga čir Edija ne bi video. I sada Dr. Vladan rezonuje ovako: „Ja, Dr. Vladan, predsednik Ministarskog saveta, nosilac najviših ordena Kraljevine Srbije i tolikih stranih odlikovanja, poslanik na Otomanskom dvoru, baš nimalo ne imponujem ovom trgovcu Medini, a gle, molim te, kako je on pobeo pred čir Edijom koji izgleda da je za njega neki polu-bog.“

Društveni život bio je usko vezan sa vršenjem verskih obreda u sinagogama, kojih je bilo dve, i u striktnom održavanju subote i drugih jevrejskih praznika. Postojala je i čitaonica — Tikun Hacot, gde se rano ujutro, pre otvaranja radnji, ili uveče, uz vruć salep koji su donosili Arnauti i Makedonci, na španskom jeziku tumačili pojedini odeljci Tore. Porodični život, strogo moralan, odvijao se u toj sredini u znaku patrijarhalnosti. Ženilo se i udavalo preko provodadžija i provodadžika (španski: kasamenteros), često puta čak i bez pripita devojke. Da pomenemo još t.zv. tajfe ili posela gde su se pričale priče o Nasradin-hodži, Džuhi, dosetke i druge narodne priče. Tu bi poneki referisao šta je čitao u jevrejskim novinama „Amigo del pueblo“ ili u „Guerta de historia“ od kojih su prve izlazile u Beogradu, a druge u Beču. I najzad tu bi se uz dahire (panderos) pevale divne španske romanse i balade, sačuvane još iz XV veka, koje su još bolje očuvane u Sarajevu i u drugim mestima gde žive Sefardi.

Praznik Purim svetkovao se tada u mahali bučno i radosno, imajući sva obeležja jednog spontanog narodnog veselja. Čudna tradicionalna priča o spasenju persiskih Jevreja oduševljavala je i ozaravala lica naših Jevreja u mahali koji su galamom i vikom davali izraza svome raspoloženju i neuzdržanoj radosti.

Uoči praznika, na erev Purim, deca sedeći u sinagozi, kao i uvek na zasebnom mestu, pod nadzorom strogog i namrgođenog parnasa, dobila bi voštane svećice koje bi držala zapaljene dok je hazan čitao Megilu, tj. knjigu o Esteri, jevrejskoj kraljici, i parnas — mrgud koji bi obično za najmanju povredu discipline umeo da povuče ponekoga za uvo a, bogami, nekome da dodeli i neku bubotku, toga večera bi za divno čudo bio blag i pristupačan. Deca jedva čekaju da se pomene ime Amanovo i njegovih sinova, da bi protivu toga starozavetnog Hitlera demonstrativno vikala: „arur Aman“ (zlikovac Aman), lupajući nogama o drveni pod. Po svršenoj službi, deca bi se u grupama razilazila kućama dižući graju da su ulice odjekivale.

Čovek koji bi iz čaršije sutradan poranio, ne bi našu veselu mahaluh mogao da prepozna. Duž cele današnje Jevrejske ulice bili su postavljeni stolovi i tezge krcate svakojakim igračkama i đakonijama. To je bio purimski vašar koji je trajao celog dana. Čega tu

nije bilo? Loptica, klikera, raznih dečijih igračkaka, kao pištaljke, zurlice, čegrtaljke, svirala, drumbulje itd., zatim šećerlema, rahat-luka, luša od šećera, bele i četene-alve, pečenih oraha, leblebija, kikiriki, semenki itd. Razume se da se prodavale i maske od papjemašea, tzv. lorfe. Sve je to privlačilo decu i odrasle koji su u gomilama pristupali stolovima radi kupovine. Prodavci bi dizali paklenu larmu mameći mušterije, nudeći robu zviždanjem u pištaljke i okretanjem čegrtaljki. Gužva je bila tako velika da se jedva probijalo glavnom ulicom. Međutim, toga dana deca se naročito radovala poklonima, koje bi dobijala od roditelja i rodaka, i to u novcu. (Maot Purim ili popularno Mah-Purim), dok su majke davale deci kolače medenjake — rokakes i specijalne purimske kolače sa tvrdo kuvanim jajetom — fularis, i neizostavne roskitas. Naravno da bi domaćin tom prilikom darivao i svoju suprugu većim ili manjim novčanim poklonom i drugim kakvim darom. Treba pomenuti još jedan lep običaj: to je bilo darivanje jevrejske sirotinje, jer u mahali je bilo dosta siromašnog sveta bez naročitog zanimanja koji bi obilazio domove bogatijeg sveta. Čim bi se neko od ovih pojavio na vratima, pozdravio bi domaćicu rečima: „Buen Purim, Buenos Anjos, kada Anjo mejorado“ (srećan Purim i srećna godina, neka bi svaka godina bila bolja), a domaćica bi prema mogućnosti darivala namernika novcem i kolačima.

Ne treba naročito naglasiti da je za ovaj praznik ručak obilovao specijalitetima naročito pravljenim za ovu priliku. Osim onih napred pomenutih, domaćice su spremale orijentalne poslastice kao što su: baklava, koju mi danas samo kao erzac poznajemo, jer ono što se iznosilo na sto to je bilo remek delo pojedinih žena — specijalista za ovu vrstu kolača; zatim juzlime i tišpišti, a to su kolači pravljeni od brašna, meda, šećera i ulja, oraha i badema. Običaj je bio da najbliži rođaci jedni drugima šalju pune tanjire ovih dakonija, pri čemu su naročito mladenci ili verenici bili favoriti. To se zvalo, „slati platikos“ (tanjiriće).

Ali prava purimska svečanost odvijala se tek uveče prvoga dana, kada bi se pola Beograda sručilo u Jevrejsku mahalalu da vidi maske. Još mnogo pre Purima, naši srpski drugovi bi se raspitivali: kad padaju Fašanke, kako su oni nazivali Purim.

A onda se oku pružala ova slika: Tek se smrklo, po ulicama guraju se ljudi i žene, Srbi i Jevreji, deca i momčići, posmatrajući pri škiljavoj svetlosti uličnih sijalica grupe maskiranih mladića i dece, kostimiranih u neka čudna odela sa perjanicama na šeširu, pripremanih, razume se, mnogo pre ovog praznika ili čak dobijenih na pozajmicu iz Narodnog pozorišta. Te grupe obično su bile praćene kakvim didom — koji bi za svaki slučaj nosio podeblji štap radi intervencije u slučaju da kakav drski radoznalac zaželi da vidi lice lepotice čije se sjajne oči nazirale kroz otvore maske. Muškarci bi se često prerušivali u ženske haljine, a žene u muške, pri čemu je dolazilo do komičnih situacija kada se htelo razabrati ko je to. I dok je mahala radnim danom čim se smrkne već spavala mrtvim

snom, za purimskih noći većina kuća bila je osvetljena, vrata širom otvorena gostima, stolovi postavljeni i puni dakonija i poslastica. Obično bi se 2—3 porodice udružile da bi lakše podnele troškove i da bi dobili veći broj stolica i klupa kojih je uvek bilo nedovoljno, ostavljajući dosta slobodnog prostora za maske.

Vrlo često, maske su izvodile kratke scene iz istorije Estere, ili nešto iz tadašnjih romantičnih komada Viktora Hugo-a, Denerija i drugih pisaca gledanih u Narodnom pozorištu. Bila bi i poneka scena iz Boja na Kosovu, ili po neka recitacija od Zmaja Jove ili Ljube Nenadovića. Dabome da izvođače nije uvek najbolje poslužilo pamćenje, bilo je i drugih zgoda i nezgoda pri tim izvođenjima, i to bi im davalo naročitu draž.

Za to vreme gosti su neprekidno ulazili i izlazili, drugi su sedeli sa domaćinom i zabavljali se prepričavajući razne zgode i nezgode toga dana, poskočice i šale, dok bi kakva tija Džamila di Sid uz dahire pevala po neku lepu špansku romansu, danas nažalost potpuno zaboravljenu, a čiji su tekst i melodija prenete iz negostoljubive Španije. Razume se, bilo je i ciganske muzike, ali — sve uzalud: pijanih nije bilo! Nisu zabadava Srbi govorili da Jevreji kad lumpuju oni popiju dve sake vode!

Davno bi prošla ponoć kad bi se ugasile svetiljke po mahal-
skim domovima i svet bi legao da sutra porani na posao.

Sutradan bi ne samo mi već i naši srpski drugovi dugo oduševljeno pripovedali o provodu u gostoljubivim jevrejskim domovima. Ta purimska svečanost sigurno je mnogo doprinosila zbliženju i međusobnom upoznavanju srpskog stanovništva sa Jevrejima koji su se u to doba već zbog nedovoljnog znanja srpskog jezika, držali povučeno.

Posle prvog rata jevrejska mahala bila je delimično ratom porušena. Njeni stanovnici iselili su se u gornji deo grada, pošto su u to doba i socijalne razlike između onih gore i onih dole bile prilično nivelisane. Talas izgrađivanja Beograda obuhvatio je i Jevrejsku mahalalu i na mesto starih udžerica podizale su se nove moderne zgrade, čiji stanari sad većinom nisu više bili Jevreji. Mahala gubi naglo svoj nekadašnji karakter jevrejskog geta. Gubitkom starog ambijenta purimske svečanosti postepeno nestaju, a njih zamenjuju purimske kostimirane zabave i balovi pod maskama koji su priređivali Srpsko jevrejsko pevačko društvo i oba jevrejska ženska društva u modernim prostorijama raznih beogradskih lokala. Te su zabave rado posećivane ne samo od jevrejske već i od srpske publike, ali ostali purimski običaji, sem možda darivanja dece i sirotinje, postupno su prešli u zaborav.